

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Hietalahti, Jarno

Title: Kun havainto ja odotus eivät kohtaa : huumorista ja hämmennyksestä

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © Hietalahti, 2018.

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Hietalahti, J. (2018). Kun havainto ja odotus eivät kohtaa : huumorista ja hämmennyksestä. In H. Laiho, & M. Tuominen (Eds.), *Havainto : Suomen Filosofisen Yhdistyksen yhden sanan kollokvion esitelmiä* (pp. 246-255). University of Turku. Reports from the Department of Philosophy, 40. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7136-7>

Kun havainto ja odotus eivät kohta: huumorista ja hämmennyksestä

Jarno Hietalahti

Haastan tässä tekstissä yleisesti jaetun huumoriteoreettisen käsityksen, jonka mukaan huumorin ytimessä oleva *havainnon ja odotuksen välinen epäsuhta täytyy ratkaista huvitusta aiheuttavalla tavalla*. Frankfurtin koulukunnan kriittiseen teoriaan, ja erityisesti Erich Frommin ja Theodor W. Adornon ajatteluun, perustuen esitän, että humoristinen ristiriita voi jäädä myös elämään ratkaisemattomana eikä sen välttämättä tarvitse aiheuttaa riemua. Tällä kriittisellä täydennyksellä on merkittäviä implikaatioita muun muassa huumorin seurausten ymmärtämisen suhteen.

Huumori ja ristiriita

Huumorissa on kyse dissonanssista havainnon ja kognitiivisten prosessien välillä. Toisin sanoen huumori perustuu siihen, että jotain menee niin sanotusti vikaan. Yhteisössä opitaan tiettyjä toimintamalleja ja syy-seuraussuhteita, ja huumorin katsotaan ilmaisevan jonkinlaista havaittua ristiriitaa suhteessa edellisiin. Tämä idea on yhteensopimattomuus- eli inkongruenssiteorian peruspilari, johon moderni huumorintutkimus nojaa. Teoriasta on esitetty lukuisia eri muotoiluja (ks. Morreall 2016), mutta yhteinen perusajatus on selkeä: ”Missä on ristiriitaa, siellä on koomisuus läsnä” (Kierkegaard 2001, 519).

Nähdäkseni inkongruenssiteoria perustuu klassiseen logiikkaan, jonka ytimessä on ristiriidattomuuden laki. Vaikka huumorintutkijoiden keskuudessa onkin eriäviä näkemyksiä siitä, miten havaittu koominen ristiriita tulee tarkalleen ottaen ratkaista, yleisen näkemyksen mukaan ristiriita täytyy joka tapauksessa tehdä jollain tapaa ymmärrettäväksi: humoristisen ristiriidan on käytävä järkeen. Tämä voi tapahtua esimerkiksi siten, että havainto osoittaa yksilön omat ennakkokäsitykset vääriksi. Tällöin yllättävä käänne (kuten vitsihuipentuma eli punchline) osoittaa yksilön ennako-odotusten rajallisuuden. Tämä on perustava idea Arthur Schopenhauerin muotoilussa, jonka mukaan havainto on ensisijainen suhteessa yksilön ennakolta tekemiin käsitteellistykseen: Schopenhauer esittää, että havainnon ja odotuksen yllättäen ilmaantuneen ristiriidan äärellä ihmisen muodostama käsitteellistys on väärässä, koska se ei saata tavoittaa konkreettisen maailman loputtoman hienovaraisia yksityiskohtia. (Schopenhauer 1887, 279–281). Toisaalta havainto

voi myös vahvistaa ennakkokäsityksiä silloin, kun jokin kohde toimii eri tavoin kuin havaitsija olettaa. Tällöin havainnon kohde arvotetaan oman ”oikeana” pidetyn käsityksen pohjalta sen suhteen, kuinka kohteen tulisi toimia. Henri Bergsonin (1994, 107, 153) mukaan huumorin kirvoittamalla naurulla onkin yhteisöllinen funktio, joka toimii ennen kaikkea sosiaalisen simputtamisen ja oikaisemisen mekanismina.

On ilmeistä, että kaikki havainnon ja odotuksen väliset ristiriidat eivät ole samanlaisia. Huumorinfilosofi John Morreall esittääkin, että inkongruenssi on vahvasti läsnä myös tragiikan, groteskin, makaaberin, kauhun, outouden ja fantastisen kategorioissa. Ratkaisevaa onkin, kuinka havaittu ristiriita ratkaistaan. Morreallin mukaan huumori eroaa edellisistä siten, että se on ainoa johon kuuluu leikkisyyttä ja taipumusta nauruun. Ihmiset eivät tietenkään aina naura huvittuessaan, mutta yksittäisistä poikkeuksista huolimatta nauru on huvituksen luontainen seuralainen. (Morreall 2009, 73–74.) Morreall, kuten moni muu huumorintutkija, jakaa käsityksen siitä, että ollakseen huumoria havainnon ja odotuksen välisen ristiriidan on ratkettava sellaisella tavalla, joka tuottaa riemua. Huumorin ja naurun välinen yhteys nähdään suorana: huumori saa aikaa huvitusta, joka purkautuu esiin nauruna (tai hymynä tai sisäisenä nauruna). Jos ristiriita on huumorin ytimessä, tällöin sen oletetaan olevan suorassa yhteydessä myös huvitukseen. Huvituksen tunne voi tietysti vaihdella hyvin hennosta myhäilystä erittäin intensiivisiin tuntemuksiin. Toisinaan se saa aikaan räjähtävää naurua ja toisinaan lyhyen naurahduksen, mutta joka tapauksessa tutkijat toistuvasti katsovat huumorin, huvituksen ja naurun suhteen erittäin suoraviivaiseksi.¹ Tätä painottaa muun muassa Aarne Kinnunen: ”naurun yhteys koomiseen ja huumoriin on välttämätön. Ja silloin ilo (hilpeys) pysyy mukana tavalla tai toisella.” (Kinnunen 1994, 42.)² Tästä juontuu yleinen johtopäätös: jos huumori ei huvita, se on jollain tapaa epäonnistunutta.

Kun huumori ei naurata

Arkiset kanssakäymiset osoittavat kiistattomasti, että aina huumori ei naurata: kerrottu vitsi voi olla kuulijan mielestä mauton, käsittämätön tai vaikkapa vanhentunut. Tällöin tarjottu havainnon ja odotuksen välinen epäsuhta ei

¹ Systemaattisemman erittelyn huvituksen, naurun ja huumorin suhteesta voi katsoa esim. Matthew Hurleyn, Daniel Dennettin ja Reginald Adamsin esityksen (2011).

² Kinnunen (1994, 42) erottaa ”fyysisen naurun” ja ”metafyysisen naurun”. On ilmeistä, että ihmiset voivat nauraa lukuisista eri syistä fyysisesti (kutituksen vuoksi, kemiallisten aineiden seurauksena tai vaikkapa vaivaantuneisuuttaan), mutta tässä kohden mielenkiinto on naurussa, jonka pääasiallisena laukaisijana toimii huumori.

onnistu herättämään vastaanottajassa huvitusta. Toisin sanoen näiden kahden toimijan huumorintajut eivät kohtaa eli he hahmottavat kulttuurisia kategorisointeja eri tavoin. Syyt tähän ovat tietenkin moninaisia: muun muassa kasvatus, psykologis-kognitiiviset erot ja sosiaalinen tausta kaikki vaikuttavat yksilöiden välillä. Ludwig Wittgenstein (1980, 83) avaa tilannetta pelimetaforalla: Palloteltaessa pallo heitetään toiselle ja tämän odotetaan myös heittävän pallon takaisin. Jotkut ihmiset ovat kuitenkin sellaisia, että kun ovat pallon saaneet, he laittavat sen taskuunsa ja poistuvat paikalta. Otetaan esimerkki siitä, kuinka eri tavoin yksittäisen vitsin voi hahmottaa:

Kolme loogikko meni pubiin. Baarimikko kysyi, laitetaanko kaikille olutta. Ensimmäinen vastasi: "En tiedä." Toinen vastasi: "En tiedä." Kolmas vastasi: "Kyllä."

Ylläoleva vitsi noudattaa muodoltaan tyypillistä vitsirakennetta. Siinä on kaksi keskenään yhteneväistä vastausta, mutta kolmas tuo mukanaan käänteen, kun vastaus ei olekaan johdonmukaisesti sama kuin edellisillä. Tähän havaittuun käänteeseen kuulijat suhtautuvat eri tavoin omien taustojensa mukaisesti. Kaikki eivät tule ajatelleeksi vitsin äärellä logiikan sääntöjä (kahden ensimmäisen loogikon kohdalla informaatio koko joukon toiminnasta on vajavaista, joten vasta kolmas voi antaa koko joukkoa koskevan vastauksen), joten heidän näkökulmastaan vitsi saattaa olla lähinnä hölmö baarijuttu. He ennemminkin odottavat huvittavaa käännettä, mutta vitsin tarjoama käänne ei olekaan huvittava perinteisessä mielessä, jos ei anna painoarvoa tehdyille pohjustukselle eli sille, että jutussa esiintyy loogikoita. Toisille taas vitsissä ei välttämättä ole mitään hauskaa, koska loogikot toimivat äärimmäisen loogisesti. Lisäksi on niitä, jotka havaitsevat käänteen, mutta eivät osaa välittömästi sanoa, mikä siinä on hauskaa. Heille mahdollinen huvitus ilmenee lyhyen prosessoinnin jälkeen, kun oivaltavat, että tarjottu vitsikäänne onkin näennäisestä poikkeavuudestaan huolimatta hyvin johdonmukainen. Tällöin nautinto tulee humoristisen haasteen tarjoamasta oivalluksesta. Toisaalta joku saattaa tulkita, että vitsi yleistää loogikot epäsuotuisalla tavalla yksiulotteisiksi ihmisiksi, jotka ovat hyvin ehdottomia ja jotka eivät kykene puntaroimaan baaritiskillä mahdollisten juomavalintojen välillä. Voihan "en tiedä" viitata vaikkapa siihen, että loogikko ei vielä tiedä, haluaako hän tilata oluen sijaan esimerkiksi siideriä. Tämä oivallus monipuolistaa ehdotonta binäärijaottelua, joka loogikkoihin vitsissä oletusarvoisesti yhdistetään. Jos huumorissa on joka tapauksessa kyse – kuten Morreall esittää – erityisestä leikillisyyteen ja nauruun tähtäävästä ilmiöstä, tällöin huumorin epäonnistuminen tarkoittaa sitä, että

huvitusta ei onnistuta jakamaan sellaisella tavalla, joka riemastuttaisi myös kuulijoita. He eivät ratkaise havaittua ristiriitaa yhteneväisellä tavalla vitsin kertojan kanssa.

Morreallin yllä esittelemät kategorisoinnit ovat kuitenkin tarpeettoman jyrkkiä. Hän toki myöntää, että osa kategorioista on melko lähellä toisiaan (Morreall 2009, 74), mutta käsittelemättä jäävät ne tapaukset, joissa eri kategoriat sekoittuvat: tällaisia ovat esimerkiksi musta huumori, kauhukomediat, karnevaalit – nämä huumorin ilmenemismuodot kyseenalaistavat ajatuksen siitä, että huumorin, hauskuuden ja naurun oletettu yhteys olisi aina pätevä. Tästä puolestaan voidaan edelleen juontaa ajatus, että huumori saattaa toisinaan olla ensisijaisesti kummallista ilman pyrkimystä huvitukseen. Esitänkin, että huumoria ei tulisi yhdistää suoraviivaisesti leikillisyyteen, hupiin ja nauruun, koska tällainen jaottelu kaventaa huumorin kenttää. Tämän myöntäminen auttaa laventamaan huumorin käsitettä koskemaan sellaisia eläviä esimerkkejä, jotka eivät ole erityisen hauskoja mutta silti selvästi humoristisia.

Kriittinen teoria ja huumori

Niin sanotun Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian valossa ajatus huumorin välineellisestä ja hauskuuteen kategorisesti linkitetystä merkityksestä kyseenalaistuu voimakkaasti. Hauskuutta kritisoidessaan radikaalihanuristi Erich Fromm erottaakin hovin ja ilon käsitteen: huvituksen tarjoama mielihyvä ei ole humanistisessa mielessä elävää toimintaa, vaikka se tuntuukin voimakkaan nautinnollisena. Fromm puhuu tässä yhteydessä kiihottumisesta:

Radikaalihedonistin nautinnot, ahneuden tyydyttäminen yhä uusin tavoin ja nyky-yhteiskunnan suomat hovit synnyttävät kaikki eriasteista *kiihottumista*. Mutta ne eivät tuota *iloa*. Itse asiassa juuri ilon puute pakottaa meidät etsimään yhä uusia ja jatkuvasti kiihottavampia nautintoja. (Fromm 1977, 140.)

Fromm painottaa, että ”huippukokemuksia” – kuten hupia – on arvioitava suhteessa siihen, kuinka nämä nautinnot suhtautuvat ihmisenä elämisen ongelmaan. Hänen mukaansa tällainen pikainen mielihyvä muuttuu nopeasti alakuloksi, koska kokemuksen jälkeen mikään ei ole muuttunut inhimillisessä mielessä. Huumorikin voi siis olla patologista, mikäli se ei johda olemassaoloon liittyvien ongelmien ratkaisuun kestäväällä tavalla. (Fromm 1977, 139–141.) Frommin katsannossa jokaisen yksilön on ratkaistava tämä ihmisyyden

perustavanlaatuinen eksistentiaalinen ongelma aina uudestaan ja uudestaan; myös nauraessa (Fromm 2002, 6). Kyse on siitä, kuinka ihminen voi ylittää eläinluontonsa ja kurottaa kohti järkeä kuitenkin kadottamatta yhteyttään luontoon. Ihminen on Frommin mukaan itsetietoisuutensa myötä ainutlaatuinen olio, joka ymmärtää, että vaistoihin perustuva yhteys muihin olioihin on katkennut. Jokaisen elämänmittaisena tehtävänä onkin pyrkiä löytämään uusi yhteys muihin ihmisiin ja maailmaan ilman, että toimija kadottaa oman yksilöllisyytensä tässä prosessissa. (Fromm 1984.) Frommia seuraten tämä ristiriitaisuuden värittävä tilanne määrittää myös sitä, kuinka huumoria voidaan arvioida ja arvottaa. Frommin yhteiskunnallisen kritiikin ytimeksi suhteessa huumorintutkimukseen voidaankin paikantaa, että vaikka moni ajattelija (ks. Bergson 1994, Provine 2000, Kuipers 2008) ylistää huumorin ja naurun ihmisryhmiä yhdistäviä ominaisuuksia, pelkkä yhteys ei riitä: on kyettävä arvioimaan millaista yhteisöä huumori ja nauru rakentavat.

Frommia viiltävämpää kulttuuriteollisuuskritiikkiä – ja huumorin kritiikkiä sen osana – ovat muotoilleet Max Horkheimer ja Theodor W. Adorno, joiden analyysin mukaan tuotteistettu hupi (kuten komediaelokuvat) ovat lähinnä kapitalistisen logiikan halpamaista jatkumoa. He painottavat, että huumoriproduktioissa eivät kilise narrin kulkuskaavun vapauttava helinä vaan kapitalistisen eli välineellisen järjen kahleista muistuttava avainnippu. Horkheimer ja Adorno esittävät, että naurajien yhteisö parodioi ihmiskuntaa. Nauru ei onnistu lunastamaan sitä lupautusta, joka sillä on joskus kuviteltu olevan, vaan se pakottaa ihmiset entistä ankarammin kapitalistisen alistuksen ikeeseen – ilman, että huumorista nauttiva yksilö tätä itse edes tiedostaa. (Horkheimer & Adorno 2008, 162–221.) Edellisestä voidaan juontaa ajatus, että kulttuuriteollisuuden läpäisemä huumori ohjaa jo etukäteen katsojan odotusta kohti huvitusta: havainto on jo ennakolta ehdollistettu kohti tietynlaisia kulttuurisesti soveliaita huvittavia ristiriitoja. Täten huumorin äärellä havaintokoneiston on operoitava kulttuuriteollisuuden tarjoamien ennakkoehtojen puitteissa – toisin sanoen huumori kahlitsee havaintojen mahdollisuuksia, ja tällä piirteellä on nähdäkseni yhteys myös ylempänä esiteltyihin huumorinteoreettisiin muotoiluihin, joiden mukaan huumori on kategorisesti sidoksissa hupiin ja nauruun.

Lukuisista kulttuurikielteisistä huomioistaan huolimatta kriittisen teorian edustajat eivät lopulta kiistä huumorin merkitystä ihmisyydelle. Ennemminkin kritiikki kohdistuu vallitsevaan tapaan tuottaa ja ajatella hupia. Kun stand up -koomikoiden 10 käskyssä esitetään (ks. Motturi & Kurki 2014), että nauru on ylin Jumala eikä ilman naurua ole huumoria, kriittinen teoria esittää voimakkaan vasta-argumentin. Huumorin, huvituksen ja naurun yhteys ei ole

kategorinen, eikä huvin tai naurun puute ilmaise huumorin epäonnistumista. Tätä myöten tarkasteluun voidaan ottaa myös huumori, joka on ensisijaisesti hämmentävää ilman pyrkimystä huvitukseen.

Hämmennys kriittisenä elementtinä

Kriittisen teorian valossa voidaan haastaa näkemys siitä, että huumorin suhteen odotuksen ja havainnon välinen ristiriita tulisi ratkaista lähtökohtaisesti huvitusta poikivalla tavalla. Etenkin absurdiuden käsite on keskeisessä roolissa tässä tulkinnaassa. Adorno (2002, 153) käsittelee muun muassa Samuel Beckettin näytelmiä ja argumentoi, että ne ovat absurdeja mutta eivät merkityksettömiä: Beckettin katsojille tarjoama absurdius asettaa koko vallitsevan järjikkäsityksen tuomiolle. Tulkintani mukaan tässä kuviossa huumorissa esiintyvä absurdius toimii erityisenä kriittisenä elementtinä suhteessa vallitseviin yhteiskunnallisiin oloihin.

Absurdin käsitettä voidaan avata narrin idean valossa. Anton Zijderveldin mukaan narri esittää vakiintuneet käsitykset todellisuudesta ikään kuin vääristyneen peilin kautta: narri kääntää tutut arkipäiväiset olettamukset nurinkurin, jolloin järkevänä pidetty näyttäytyy järjettömänä. Narrin tarjoama absurdi on vastavoima valistuksen ja tieteen voittokululle, jolloin myös auktoriteetit yhteiskunnallinen järjestys kyseenalaistetaan. Narri rienaa maailmankuville, merkityksille, arvoille ja normeille. (Zijderveld 1982, 10–16.) On kuitenkin huomattava, kuten Adorno (2002) huomauttaa, että absurdius voi olla myös sisällöltään merkityksetöntä ja sitä myöten irrelevanttia. Hän asettaakin absurdiudelle normatiivisen vaatimuksen: myös absurdiudesta on löydettävä jokin yhteys vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen.

Adornon kanssa osin samoilla linjoilla on Fromm, joka kyseenalaistaa klassisten logiikoiden perustana olevan ristiriidattomuuden lain, joka on hänen mukaansa läpäissyt läntisen maailman. Fromm käyttää vastakkaisena ajattelumuotona paradoksaalilogiikkaa, jonka valossa ristiriidat voivat jäädä myös elämään. (Fromm 2000, 66–69.) Hänen mukaansa esimerkiksi Freudin ambivalenssin käsite on järjetön klassisen logiikan valossa; tässä ajatuskehikossa olisi mieleetöntä väittää, että yksilö rakastaa ja vihaa samaa ihmistä samanaikaisesti. Sen sijaan paradoksaalinen logiikka auttaa ylittämään tämän mielettömyyden, koska se sallii, että myös vastakkaiset tuntemukset voivat olla eläviä samanaikaisesti. (Fromm 1960, 102.)³

³ En ota tässä yhteydessä kantaa Frommin esityksen virheettömyyteen, vaan käytän hänen oivallustaan osoituksena siitä, kuinka eri tavoin samaan ilmiöön voidaan suhtautua

Frommin kritiikki ei kohdistu varsinaisesti formaaliin logiikkaan (ks. Hietalahti 2016), vaan se haastaa ajattelemaan vallitsevia kulttuurisia paradokseja. Fromm alleviivaa eri ajatteluperinteiden lähtökohtaisesti eriävää suhtautumistapaa eläviin ilmiöihin. Hän painottaa, kuinka klassinen logiikka on johtanut objektiivisuuden ja dogmien painottamiseen, jolloin tavoitteena on ajatella oikein. Paradoksaalisessa logiikassa puolestaan on kliinisen tietämisen sijaan kyse kokemuksellisuuden ensisijaisuudesta ja pyrkimyksestä löytää elävä yhteys maailmaan. (Fromm 2000, 70–71.)

Näin ollen edellisten ajattelutapojen välinen ero on merkittävä myös suhteessa huumoriin: karkeasti jaotellen inkongruenssiteorian kannalta olennaista on ratkaista havainnon ja odotuksen välinen ristiriita, kun taas paradoksaalisen logiikan valossa ristiriita voi jäädä elämään. Yleistäen voidaan esittää, että jälkimmäisessä kuviossa on helpompaa hyväksyä ajatus nauruttomasta huumorista, joka on enemmän hämmentävää kuin huvittavaa. Tällöin absurdiudesta voi tulla kriittinen voimavara, joka haastaa vallitsevia käsityksiä. Tästä voidaan juontaa ajatus huumorin metatason merkityksestä: huumorin tulisi kyseenalaistaa oma perustansa ja tämän perustavanlaatuisen haastamisen myötä avartaa vallitsevia tapoja tarkastella maailmaa ja huumoria sen osana.

Tapausesimerkki: Ihmebantu

Kulttuuriteollisuuskritiikissä olennainen huomio on, että katsojille tarjotaan aina pohjimmiltaan samankaltaista viihdettä (Horkheimer & Adorno 2008), jonka keinoin pyritään pakenemaan tylsyyden kokemuksta ilman että tarjotaan vastausta kalvavaan ikävystymiseen (Fromm 1986). Tästä perustavanlaatuisesta kritiikistä huolimatta sekä Fromm että Adorno paikantavat emansipatorisia momenteja myös huumorin parista: he tunnustavat, että huumorissa on kriittistä potentiaalia myös kulttuuriteollisuuden puitteissa, vaikka useimmiten kapitalistinen logiikka murskaisikin huvitusten luovuuden ja vapauden.

Mikäli hyväksytään, että huumorin ei tarvitse aina olla hauskaa, tällöin huumorin omia perustoja ruotiva kriittinen momentti voidaan paikantaa esimerkiksi suomalaisesta *Ihmebantu*-televisiosarjasta (2009).⁴ Sarjaa tehtiin ainoastaan yhden tuotantokauden verran, joten se ei sorru monille komedioille

tulokulmista riippuen. Kyse on ennen kaikkea yhteiskunnallisen ilmapiirin vaikutuksesta siihen, miten asioita havainnoidaan ja miten näihin havaintoihin suhtaudutaan.

⁴ Esitän tässä oman tulkintani sarjasta yhteiskuntafilosofisesta näkökulmasta. En väitä, että sarjan tekijät olisivat pyrkineet tulkintojeni mukaisiin päämääriin.

tyypilliseen toisteisuuteen. *Ihmebantu* on modernin televisioviihteen äärellä outolintu, jossa on ilmiselviä komediallisia vivahteita, mutta se ei kuitenkaan pidättäydy leikillisyyden ja huvituksen sfäärissä, vaan ammentaa myös traagisen, groteskin, makaaberin, kauhean, oudon ja fantastisen kategorioista. Näin ollen sarja haastaa Morreallin edellä esittämän luokittelun tarjoamalla yhdistelmiä, jotka eivät rajoitu pelkästään perinteisten huumoriohjelmien piirteisiin. *Ihmebantu* ei kuitenkaan ole pelkästään absurdiä tai pelkästään kammottavaa eikä pelkästään vitsihuumoria vaan monisyinen sekoitus näitä kaikkia.

Yksi *Ihmebantun* keskeinen piirre on haastaa katsoja esittämällä ruudussa maailman kammottavuuksia ja samalla ihmisten kyvyttömyyden suhtautua niihin. Sarjassa pohdiskellaan näennäisen vakavasti eri kansanmurhien markkina-arvoa ja toisaalta arvioidaan kannattaako itsemurhaterroristien kaappaamaa konetta yrittää pelastaa, jos kyydissä on ainoastaan yksi länsimaalainen (jakso 5). Kuva ihmisestä välittyy raadollisena olentona, joka menestyy yhteiskunnassa, joka on mahdollisesti jopa näitä yksilöitä raadollisempi. Tämä tapahtuu absurdin käsikirjoituksen ja kuvaston rinnalla. Sarjan seitsemännen jakson alkujuonnossa Tommi Korpelan ääni lukee seuraavan tekstikatkelman samalla kun Kari Hietalahden esittämä pukumies tanssii muutaman kitukasvuisen puun keskellä suuren tehtaan hallitessa taustaa:

Jos elokuva on todellisuutta, josta on poistettu tylsät kohdat, niin miksei elämä muka voisi olla samoin? (...) Haluaisin uskoa, että me tässä vielä kehitymme korkeammiksi olennoiksi, jotka kykenevät pikakelaamaan tylsät kohdat pois ja soittamaan päässään taustamusiikkia tai feidaamaan jos joku hetki tuntuu siltä, että ei tämä tästä enää paremmaksi muutu.

Ihmebantu shokeeraa, mutta ei shokeeraamisen vuoksi. Katsojan huumorinmaun mukaisesti se saattaa naurattaa, mutta ei kepeän huvituksen vuoksi. *Ihmebantu* esittää äärimmäisen jatkumon länsimaalaisesta ajattelutavasta sen suhteen, millaisia ihmisiä me olemme ja eritoten millaisia ihmisiä meistä voi tulla. Mikäli yksilö tarkastelee sarjaa sillä taustaoletuksella, että huumorin on oltava hauskaa ja havaittujen ristiriitojen on ratkettava järkeenkäyvällä tavalla, *Ihmebantu* tuskin nousee katsojan suosikiksi. Jos lähtökohta on kuitenkin lähempänä Frankfurtin koulukunnan kriittisen teorian positiota, *Ihmebantun* suhteen avautuu uusia tulkintakehikkoja: sarjan huumori haastaa omia rajojaan, mutta ei välineellisellä tavalla. Se on elämänmyönteistä siinä mielessä, että se muistuttaa ihmisen elämää leimaavista ristiriidoista eikä yritä häivyttää

niitä viihteen alle. *Ihmebantu* ei kuitenkaan suoranaisesti ota mitään selkeää positiivista positiota eikä se tyrkytä ratkaisuja yleisölle. Sen sijaan *Ihmebantu* tarjoaa hämmäntäviä havaintoja. Se osoittaa, kuinka ihminen on samanaikaisesti tyhmä ja älykäs, kaunis ja ruma, tuttu ja tuntematon. Frommin ja Adornon ajattelun valossa tämä ristiriitojen täyttämä hämmennys on syytä hyväksyä osaksi huumorin kategoriana.

Jyväskylän yliopisto

Kirjallisuus

- Adorno, T. W. (2002). *Aesthetic Theory*. Käänt. R. Hullot-Kentor. London: Continuum.
- Bergson, H. (1994). *Nauru. Tutkimus komiikan merkityksestä*. Suom. S. Isto ja M. Pasanen. Helsinki: LoKi-kirjat.
- Fromm, E. (2002). "The Humanistic Concept of Mental Health", *Fromm Forum* 6/2002. Tübingen: International Erich Fromm Society, 3–7.
- Fromm, E. (2000). *The Art of Loving*. New York: Continuum.
- Fromm, E. (1986). *For the Love of Life*. Käänt. R. & R. Kimber. Toim. H. J. Schultz. New York: The Free Press.
- Fromm, E. (1984). *Ihmisen osa*. Suom. K. Turunen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, E. (1977). *Olla vai omistaa*. Suom. Matti Kannosto. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, E. (1960). *Zen Buddhism and Psychoanalysis*. New York: Harper and Brothers
- Hietalahti, J. (2016). *The Dynamic Concept of Humor. Erich Fromm and the Possibility of Humane Humor*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Horkheimer, M. & Adorno, T. W. (2008). *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Suom. V. Pietilä. Tampere: Vastapaino.
- Hurley, M., Dennett, D. C. ja Adams, R. B. (2011). *Inside Jokes. Using Humor to Reverse-Engineer the Mind*. Cambridge/London: The MIT Press.
- Ihmebantu* (2009). Ohjaaja J. Volanen. Filmiteollisuus Fine.
- Kierkegaard, S. (2001). *Päätävä epätieteellinen jälkikirjoitus*. Suom. T. Lehtinen. Helsinki: WSOY.
- Kinnunen, A. (1994). *Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys*. Juva: WSOY.
- Kuipers, G. (2008). "The sociology of humor", teoksessa V. Raskin (toim.), *Primer of Humor Research*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 361–398.
- Morreall, J. (2016). "Philosophy of Humor", teoksessa E. N. Zalta (toim.), *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/humor/> (26.5.2017).
- Morreall, J. (2009). *Comic relief: A comprehensive philosophy of humor*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Motturi, Pauliina & Kurki, Riika (2014). "Stand upin 10 käskyä". *Yleisradio*. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/09/02/stand-upin-10-kaskya> (26.5.2017).
- Provine, R. R. (2000). *Laughter: A Scientific Investigation*. New York: Viking.

- Schopenhauer, A. (1887). *The World as Will and Idea. Volume II*. Käänt. R. B. Haldane & J. Kemp. <https://archive.org/details/theworldaswill02schouoft> (26.5.2017).
- Wittgenstein, L. (1980). *Culture and Value*. Käänt. P. Winch. Oxford: Basil Blackwell.
- Zijderveld, A. C. (1982). *Reality in a Looking-Glass: rationality through an analysis of traditional folly*. London/Boston/Henley: Routledge & Kegan Paul.